

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет гуманітарних наук

Курсова робота на тему
“"Жіноча гендерна репрезентація як політична стратегія: фемінність,
маскулінність і самооб'єктивація"”

виконала студентка ФГН-3 за спеціальністю культурологія
Дейниченко Ганна Русланівна
наукова керівниця Брюховецька Ольга В'ячеславівна

Київ-2020

ЗМІСТ

ВСТУП...3 - 6

РОЗДІЛ I. ТЕОРІЇ ЖІНОЧНОСТІ У ФЕМІНІСТСЬКІЙ ПЕРСПЕКТИВІ

I.1 Жіночність з позиції гендерного есенціалізму...7 - 10

I.2 Жіночність у психоаналізі...11 - 14

I.3 Жіночність як соціальний конструкт...14 - 17

I.4 Гендерне вираження у контексті політики ідентичності...17 - 20

РОЗДІЛ II. ЖІНОЧНІСТЬ ЯК ПОЛІТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ

II.1 Місце жіночої тілесності у політичній сфері...21 - 24

II.2 Самооб'єктивація як політична стратегія...24 - 31

II.3 Лесбійська ідентичність та жіноча маскуліність...31 - 35

II.4 Гендерна саморепрезентація транс-жінок...35 - 39

ВИСНОВКИ...40 - 41

БІБЛІОГРАФІЯ...42 - 48

ВСТУП

Актуальність. Незважаючи на широту та хиткість цієї категорії, гендерна репрезентація — поведінка та естетичне вираження — відіграє значну роль у сприйнятті особистості в публічному просторі. Політиків, активістів, громадських діячів та інших публічних персон сприймають всерйоз, якщо їм притаманні традиційно маскулінні якості: впевненість, лаконічність, беземоційність та логічність — тому, наприклад, тривалий час жінки на лідерських позиціях намагалися імітувати чоловічу стратегію поведінки та відхрещуватися від фемінності у поведінці, риторичі та зовнішньому вигляді.

Втім, з поширенням третьої хвилі феміністського руху в останні десятиліття гендер здебільшого сприймається як сконструйована соціальна категорія, а не об'єктивна реальність. До того ж, через кінематограф, літературу та мас-медіа у поле зору широкої публіки потрапляють різноманітні жіночі досвіди, які до того залишалися в тіні, тому і саме сприйняття жіночності видозмінюється і набуває дуже розмаїтих форм. Сьогодні помилкова дихотомія між чоловічою та жіночою поведінкою значно менш актуальна. Однак це не означає, що гендерна репрезентація перестає бути важливою — натомість використання чи заперечення певних моделей жіночності стає складною політичною стратегією, яка залежить від поглядів, сфери діяльності та мотивацій жінки. Особливо актуальним це питання є в розрізі інтерсекційної оптики, оскільки темношкірі, трансгендерні жінки і лесбійки дискриміновані не лише за гендерною ознакою. Відповідно, вони стикаються з додатковими соціальними очікуваннями на основі своїх етнічних та сексуальних ідентичностей, навколо яких вони змушені моделювати свою поведінку.

Ступінь наукової розробки: Дослідженням жіночності та механізмів її формування займалися численні науковиці різних дисциплін і напрямів. У 1920-х роках британська психоаналітикиня та перекладачка Фройда Джоан Рів'єр розробила теорію жіночності як маскараду, який жінки-інтелектуалки використовують як захисний механізм. На доробок Рів'єр у подальшому спиралися багато інших дослідниць — наприклад, Сімона де Бовуар у “Другій статі” (1949) та Бетті Фрідан у “Загадці жіночності” (1963). Фрідан проаналізувала життя американських домогосподарок у післявоєнному суспільстві та висунула припущення, що більшість із них нещасливі. На думку авторки, реклама і засоби масової інформації нав'язують жінкам ідеали фемінності — пасивність, залежність, обмеженість родинними клопотами та турботами про дітей, які не допускають реалізації власних амбіцій та прагнень. “Загадка жіночності” швидко стала бестселером, який залучив багатьох жінок до феміністського руху та сприяв активізації другої хвилі. Робота Бетті Фрідан була орієнтована здебільшого на білих представниць середнього класу, тому вже наприкінці 1960 — у 1970-х роках такі авторки як Бел Хукс, Патрісія Хілл Коллінз та Еліс Уокер досліджують, які моделі фемінності притаманні темношкірим жінкам, і як расова дискримінація взаємодіє із гендерною. Ключовим поняттям третьої хвилі фемінізму стає перформативність гендеру — його уперше використала Джудіт Батлер у книзі “Гендерний клопіт” 1990 року. Авторка розглядає гендер як набір повторюваних соціально регульованих практик, які можна і необхідно замінювати, аби зруйнувати бінарну систему. Дослідження Батлер стали основою для квір-теорії (Тереза де Лоретіс, Ів Седжвік) та трансфемінізму (Кріста Скотт-Діксон, Джулія Серано).

Академічна традиція гендерних досліджень в Україні порівняно молода. У 1980-х роках питаннями фемінізму займалися Віра Агеєва — дослідниця

модернізму та феміністських інтерпретацій української літератури та Соломія Павличко — авторка і перекладачка численних праць з історії та теорії фемінізму. Сучасні науковиці: Тамара Марценюк — соціологиня, яка досліджує гендерну проблематику в сучасній Україні; Тамара Злобіна — засновниця науково-популярного ресурсу “Гендер в деталях”; Марія Маєрчик — культурна антропологиня і квір-феміністка.

Хоча перспективи та висновки дослідниць різняться, їх об’єднує викривання гендерної ідентичності як продукту патріархального суспільства. На мою думку, теорії дослідниць доречніше розглядати не в хронологічному порядку, а згрупувавши за підходами, оскільки науковиці одного покоління часто мали протилежні погляди, але при цьому посилялися на роботи своїх попередниць. Викладаючи матеріал тематично, можна простежити тяглість та еволюцію того чи іншого підходу до аналізу жіночності.

Об’єкт: особистісні, естетичні та соціальні прояви жіночності.

Предмет: політичні та соціальні чинники, що впливають на вибір жінкою тих чи інших моделей гендерної репрезентації.

Метою даної роботи є проаналізувати фемінність як стратегію саморепрезентації у публічному просторі. Поставлена мета передбачає такі *завдання:*

- порівняти та дослідити різні теорії жіночності (гендерний есенціалізм, психоаналітичні та квір-теорії, тощо);
- довести значущість гендерної репрезентації у публічному просторі;
- розглянути різні стратегії жіночої репрезентації у контексті активізму й політики;
- розглянути характерні особливості моделей фемінності маргіналізованих категорій суспільства: лесбійок і трансгендерних жінок.

Метод: Важливим інструментом у роботі є інтерсекційність — це аналітичний підхід, запропонований Кімберлі Креншоу у 1989 році, який досліджує перетин різних форм дискримінації (наприклад, сексизму, лесбофобії та трансфобії). Також була застосована сформульована Джудіт Батлер концепція перформативності гендеру та елементи квір-теорії, що ґрунтується на ній. Крім того, у роботі згадується фукіанська біополітика — дисциплінарний механізм, який контролює суспільство через тілесність — у феміністському трактуванні, і некрополітика — теорія камерунського дослідника А. Мбембе. Вона доповнює біополітику і вивчає механізми контролю над смертністю.

Структура: курсова робота складається з вступу, першого розділу, що містить чотири підрозділи, другого розділу, що містить п'ять підрозділів, висновків, бібліографії та медіаграфії.

РОЗДІЛ I. ТЕОРІЇ ЖІНОЧНОСТІ У ФЕМІНІСТСЬКІЙ ПЕРСПЕКТИВІ

I.1 Жіночність з позиції гендерного есенціалізму

Поняття гендеру, як чогось відмінного від біологічної статі, є порівняно новим. Тривалий час у західноєвропейському науковому середовищі ключовим підходом був гендерний есенціалізм, який своїм корінням сягає ще античної філософії, але особливо чітко оформився у площині християнської доктрини. Згідно з цією теорією, чоловік і жінка отримали від Бога невід’ємно притаманні їм якості і соціальні ролі. Таке сприйняття гендеру мало колосальний вплив на хід історії, соціо-економічне становище і структуру західноєвропейських суспільств протягом багатьох століть.

Наприкінці XIX століття у науковому дискурсі поширюється підхід біологічного детермінізму, який інтерпретує всі соціальні явища як наслідок біологічних, а особливо генетичних факторів. Значна частина досліджень представників цієї школи торкалася гендерної теми — однією з найбільш ґрунтовних праць цього напрямку є “Еволюція статі” Артура Геддеса і Джона Патріка Томпсона (1898), у якій автори стверджували, що соціальні, психологічні та поведінкові риси, статеві відмінності зумовлені суто біологічними чинниками. На їх думку, тіла жінок зберігають енергію, що робить їх пасивними, консервативними, та байдужими до політики. Чоловіки ж, навпаки, містять у собі надлишкову енергію, внаслідок чого вони більш амбіційні, енергійні, а отже, більш активно цікавляться політичними та

соціальними проблемами¹. Ця теорія авторами застосовувалася у якості аргументу проти надання жінкам виборчих прав.

Право голосу, доступ до вищої освіти та усунення інших законодавчих проявів гендерної нерівності стали основним предметом фокусу першої хвилі фемінізму. Особливо впливом рухом кінця 19 — початку 20 століття були суфражистки, що боролися за включення жінок у політичну та економічну сфери, часто досить радикальними методами: вандалізмом та протестними голодуваннями. Суфражистки діяли переважно на території Великобританії (найбільш яскравими фігурами цього руху є Емілі Девісон, Тереза Біллінгтон-Гріп, Емеллін Панкхьорст та її доньки Сільвія, Крістабель і Адела) та США (Сьюзі Б. Ентоні, Елізабет Кейді Ентон, Люсі Стоун). Після надання жінкам виборчих прав (у 1920 — в США, та в 1928 — у Великобританії), феміністський рух тимчасово згортається.

Активістки другої хвилі фемінізму, яка зароджується у 60-х роках минулого століття, суттєво розширюють спектр проблем та своїх вимог. Крім питання дискримінації на законодавчому рівні, активісток цього періоду хвилюють становище жінок на робочому місці, у сімейному житті, репродуктивні права, тощо. Феміністки другої хвилі вважали, що різні форми культурної і соціальної нерівності жінок нерозривно пов'язані між собою, а усі аспекти жіночого життя глибоко політизовані і є відображенням властиво сексистських владних структур. У цей період виникають дві основні гілки фемінізму: радикальна, до якої належали Керол Хеніш, Шуламіт Файерстоун і Кейсі Хейден і ліберальна (Глорія Стайнем і Бетті Фрідан), та безліч підтечій, що пріоритезувати різні проблеми та використовували відмінні методи.

---

¹ Geddes P. The Evolution of Sex / P. Geddes, J. Thomson. – New York: The Humboldt Publishing Co., 1890. – 295 с.

Наприкінці 1960-х на тлі масштабних громадянських рухів та розквіту другої хвилі фемінізму утверджується сприйняття гендеру, як соціального конструкту, яке досі залишається домінуючим у науковому дискурсі. При цьому, ідея гендерного есенціалізму залишається дуже поширеною як у широких народних мас, так і у певних прогресивних наукових та активістських колах. Якщо позиція перших пояснюється релігійними переконаннями, тяглістю традиції чи відсутністю рефлексії над поняттям гендера, то другі використовують есенціалізм як свідому політичну позицію.

Перш за все до гендерних есенціалісток належать так звані TERF — транс-ексклюзивні радикальні феміністки. Багато авторок цього напрямку були дуже впливовими та активними діячками другої хвилі феміністського руху, тому їхні ідеї досі зберігають певний авторитет. Яскравим прикладом є австралійська науковиця Жермен Грір, чия найвідоміша робота — “Жінка-євнух” (1970) стала міжнародним бестселером. У ній авторка деконструювала поняття жіночності та досліджувала, як спотворюється жіноче самоприйняття під тиском рамок патріархату. Хоча “Жінка-євнух” досі вважається класикою феміністської літератури, подальші праці Грір є набагато більш контroversійними. У наступній роботі авторка присвятила розділ трансгендерності, а саме транс-жінкам, яких вона називає “manmade women”². Вона пише, що трансгендерність викривляє та знижує значимість жінки — перш за все, на біологічному рівні: нібито стверджуючи, що жінка — це неповноцінна, дефектна варіація чоловіка. У той час як, за Грір, жіночність — це спектр ідентичностей, проявів та досвідів, які з маскуліністю ніяк не пов’язані. Грір також розділяє поняття “femaleness” і “femininity”, різницю між якими неможливо перекласти українською мовою. “Femininity” тут

---

² Greer G. *Pantomime Dames / Germaine Greer // The Whole Woman / Germaine Greer.* – New York: Alfred a Knopf Inc, 1999, 80—93 с.

визначається як набір поведінкових і естетичних атрибутів, які у патріархальному суспільстві очікуються від жінки, але насправді не мають нічого спільного з “femaleness” — справжньою сутністю жінки. Ці два поняття знаходяться у конфлікті, оскільки значна частина універсально жіночих досвідів — наприклад, менструація чи пологи — не є проявами “femininity”. І, хоча трансгендерні жінки можуть розігрувати жіночність, це, на думку Грір, жодною мірою не робить їх “справжніми жінками” і активно шкодить феміністському руху. Інша авторка покоління Грір, Джаніс Реймонд, йде далі у своїх трансфобних поглядах і стверджує, що “транссексуали гвалтують жіночі тіла, зводячи справжню жіночу форму до артефакту, привласнюючи це тіло собі”³. Ця, за визначенням авторки, метафора, ніби-то викриває чоловіків, які через медикаментозний перехід отримують доступ до жіночого тіла, утверджуючи при цьому патріархальні стереотипи.

Таким чином, транс-ексклюзивні радикальні феміністки притримуються теорії гендерного есенціалізму. Утім, незмінність природи гендеру вони зазвичай пояснюють не через біологічні константи, а через соціалізацію та певні досвіди, через які проходять жінки. Саме вони і формують жіночу гендерну ідентичність, яка, хоча й може проявляти себе в різних формах, все ж є жіночою. Такий підхід прихильниці інтерсекційного підходу та транс-інклюзивні активістки (наприклад Емі Кояма, Сенді Стоун, Кейт Борнштейн і Керол Рідделл) критикують не тільки через неприховану трансфобність, а й за надмірне узагальнення. Не всі жінки проходять однакову гендерну соціалізацію і проживають ті ж самі досвіди — менструацію, пологи, материнство, аборти, сексуальне або інше насилля з боку чоловіків, до яких зазвичай апелюють транс-ексклюзивні радикальні феміністки.

---

³ Raymond J. *The Transsexual Empire: The Making of the She—Male* / Janice G. Raymond. — New York and London: Teachers College Press, 1994. — С. 104 — (Reissued with a New Introduction on Transgender). — (Athens Series).

I.2 Жіночність у психоаналізі

Психоаналіз та роботи Фрейда зокрема феміністська теорія звинувачує у фалоцентричності і браку уваги до жіночих досвідів. В одному зі своїх есе автор також називає сексуальність дорослої жінки “темним континентом для психології”⁴. Оскільки погляди Фрейда на жіночу сексуальність були поверхові, непереконливі і недопрацьовані, дослідженням цього “темного континенту” у 1920-х роках займаються його послідовники, зокрема Ернест Джонс. Психоаналітик виділив два типи розвитку жінки — гетеросексуальний та гомосексуальний, які були пов’язані не так з її сексуальною орієнтацією, як з поведінковими особливостями та рисами характеру. У відповідь на цю теорію науковиця Джоан Рів’єр пропонує третій тип жінки і розробляє концепцію жіночності як маскараду. У однойменному есе⁵ авторка описує психологію жінки-інтелектуалки — типажу, що був найбільш сучасним та близьким для її епохи. За Рів’єр, така жінка досягає успіху у традиційно чоловічій інтелектуальній сфері, але змушена прикриватися за маскою жіночності — обирати підкреслено сексуалізований одяг, фліртувати з чоловіками, інколи свідомо принижувати свої розумові здібності — щоб позбутися тривоги і страху перед чоловіками, що можуть помститися за проникнення у “їх” простір. Така жінка не може сприймати себе рівною чоловіку, і тому вона надягає маску жіночності — утім, підкреслює Рів’єр, жодної різниці між справжньою

---

⁴ Freud S. The Question of Lay Analysis / Sigmund Freud // *Wild Analysis / Sigmund Freud*. – London: Penguin Modern Classics, 2002. С. 212

⁵ Riviere J. Womanliness as Masquerade / Joan Riviere. // *The International Journal of Psychoanalysis*. – 1929. – №10.

жіночністю і таким маскарадом немає. Жіночність — це і є маскарад, за яким чоловік бачить певну загрозу, і який таким чином стає захисним механізмом сучасної жінки у патріархальному суспільстві. Хоча Рів'єр не брала безпосередньої участі в емансипаційних рухах, її внесок у розуміння жіночої сексуальності та поведінкових патернів був дуже цінним для активісток.

Жак Лакан пізніше розвиває теорію жіночності як маскараду і робить висновок, що маскарад — це репрезентація жіночності, а жіночність, у свою чергу — це теж лише репрезентація жінки. На думку Лакана, теорія маскараду підтверджує, що жіночність — це сконструйована ідентичність жінки. Деякі висловлювання Лакана про жінок стали причиною дебатів та суперечностей у феміністській спільноті, оскільки автор відомий своїм вигадливим стилем, який лишає широке поле для трактувань. Найбільш контроверсійними є тези Лакана, що “жінки не існує” — тобто що знак “жінка” відсилає до уявної, ілюзорної ідентичності⁶ і що жінка — це симптом чоловіка, тобто вона “може коли-небудь увійти в психічну економіку чоловіків тільки як об'єкт фантазії, причиною якого є їхнє бажання”⁷. Ці твердження активно критикувала одна з учениць Лакана, Люс Ірігарей.

У 1960-х роках Ірігарей почала відвідувати семінари Жака Лакана і приєдналася до заснованої ним Паризької школи фрейдизму. Її виключили з цієї школи в 1974 році після публікації другої докторської дисертації “Дзеркало іншої жінки”, яка отримала багато критики як з лаканівської, так і з фрейдівської шкіл психоаналізу. Хоча ця полеміка принесла їй визнання, Ірігарей звільнили з посади викладачки в Університеті Вінсенна, а також виключили з лаканівського гуртка. У роботі авторка критикувала західноєвропейську філософію за її фалоцентризм, і стверджувала, що всі

---

⁶ Lacan J. *Television: A Challenge to the Psychoanalytic Establishment* / Jacques Lacan. – New York: Norton, 1990. – С. 60.

⁷ Lacan J. *Seminars. Book XXII* / Jacques Lacan. – Paris: Ornicar?, 1974.

системи мислення, логіки і мовлення підпорядковані чоловічому тілу настільки, що ми цього не помічаємо. У такій системі жінка не може уявляти себе повноцінним суб'єктом — натомість вона є, за метафорою Ірігарей, електроном, який направлений протилежно до позитивного заряду. Авторка теж звертається до запропонованого Рів'єр терміну “маскарад” і визначає його як те, що жінки роблять, аби взяти участь у житті чоловіків і їх діяльності, нехтуючи при цьому власними бажаннями⁸.

Основною метою наукової діяльності Ірігарей є пошук способів позитивного визначення жіночності на рівні естетики, лінгвістики і міфологічних образів. Хоча цей підхід, безумовно, цікавий, інші гендерні дослідниці — зокрема, французькі соціологині Монік Плаза і Крістін Дельфі — широко критикують його за есенціалізм (оскільки Ірігарей передусім спирається на жіночу тілесність), за вільне ставлення до точних наук і, що здається мені найбільш вагомим, за утопічність цього проекту.

Набагато більш актуальним мені здається феміністське прочитання психоаналізу, яке запропонувала радикальна феміністка Суламиф Файерстоун у роботі “Діалектика статі”. Вона підкреслює, що фройдизм зародився в один час із феміністським рухом із одних і тих же потреб суспільства, і пропонує сприймати його ключові поняття метафорично. Наприклад, заздрість дівчаток до пеніса — напевно, найбільш сексистське за сучасними стандартами твердження Фрейда — Файерстоун оцінює як заздрість доньки до влади, яку має батько у традиційній нуклеарній патріархальній сім'ї. Дівчата препубертатного віку (особливо, якщо вони ростуть зі старшими братами), часто схильні імітувати маскулінність і намагатися розірвати зв'язок із матір'ю, аби здобути цю владу.

---

⁸ Irigaray L. *Ce Sexe qui n'en est pas un*. Paris: Editions de Minuit, 1977, с. 131.

Файерстоун переконана, що ідеї Фрейда могли б допомогти розумінню природи гендерних відносин і сприяти розвитку феміністському руху, але цього не сталося — у часи сексуальної революції поширюється мізогінна та репресивна клінічна терапія, заснована на буквальному прочитанні Фрейда. Таким чином, жінки отримують ілюзію емансипованості та свободи, але основне джерело їх утиску — патріархальна родина, яку Файерстоун називає джерелом колективних сексуальних неврозів — зберігається⁹. Авторка робить висновок, що психоаналіз неефективно використовувати у клінічній терапії, натомість він може стати одним із джерел політичних рухів, які знищать статеву різницю на культурному рівні¹⁰.

Інший проект залучення психоаналізу у феміністському русі запропонувала британська дослідниця Лаура Малві, поєднавши його з теорією кіно. Вона першою використала популярний нині термін *male gaze* — “чоловічий погляд”¹¹ — щодо класичного голлівудського кінематографу. Особливість кінематографу полягає в тому, що камера конструює сам спосіб бачення, і тому глядач чи глядачка несвідомо ідентифікує себе з тим персонажем, чію точку зору вона репрезентує. Оскільки протагоністом традиційного наративного кіно здебільшо є чоловік, а жінка виступає як об’єкт бажання, то саме таку асиметричну гендерну динаміку і переймає глядач. Саме тому Малві вважає, що у кіно є значний потенціал до соціальних та навіть політичних трансформацій через творення альтернативних феміністських візуальних стратегій та рішень.

---

⁹ Firestone S. *Freudianism: the Misguided Feminism* / Shulamith Firestone // *The Dialectic of Sex: The Case for Feminist Revolution* / Shulamith Firestone. – New York: William Morrow and Company, inc., 1970. – С. 41–72.

¹⁰ Там само, С. 11.

¹¹ Малви Лаура. *Визуальное удовольствие и нарративный кинематограф* // *Антология гендерной теории*. Минск: Пропилеи, 2000. с. 280-297.

1.3 Жіночність як соціальний конструкт

Таким чином, психоаналіз став однією із дисциплін, які почали розглядати гендер у контексті соціально-політичних відносин, а не біологічної статі. Вважається¹², що вперше ця відмінність була сформульована Сімоною де Бовуар в одній з найвпливовіших феміністських праць ХХ століття, “Другій статі”: “Жінкою не народжуються, нею стають”¹³.

Використовуючи екзистенційну філософію, де Бовуар пояснює причини та принципи пригнічення жінок, які у патріархальному суспільстві визначаються як Інші (тобто щось протилежне до чоловіка, чия ідентичність ґрунтується на відмінності від нього). Для пояснення відмінності позиції чоловіка та жінки у патріархальному суспільстві де Бовуар вживає терміни “іманентність” — пасивність, орієнтованість на збереження і підтримання усталеного порядку речей і “трансцендентність” — активність, творення нового. Хоча свідомість кожної людини водночас містить обидві складові, соціальні норми та виховання нав’язують жінці іманентну роль, яка обмежує її свободу вибору та перетворює на об’єкт. Крім того, оскільки релігія, міфологія, мораль та інші системи цінностей були і досі залишаються підпорядковані чоловікам, жінка не бачить виходу із такої ситуації і здебільшого сприймає її за природний порядок речей, оскільки не можна виокремити точки відліку, коли це гноблення почалося. Де Бовуар підкреслює, що жінок як класу не існує — а отже, між ними немає класової і соціальної солідарності: жінки відокремлені одна від одної, через що для них боротьба за свої права стає складнішою. Шлях до звільнення вона вбачає у двох умовах — рівній участі жінок у процесі виробництва та позбавленні від репродуктивного рабства. Тому науковиця активно боролася за

---

¹² Butler J. Sex and Gender in Simone de Beauvoir's Second Sex / Judith Butler. // Yale French Studies. – 1986. – С. 35–49.

¹³ Де Бовуар С. Друга статя / Сімона Де Бовуар. – Київ: Основи, 1994. Том 1. — С. 216.

легалізацію абортів та вважала традиційний патріархальний шлюб властиво репресивним щодо жінок.

Публікація та переклад “Другої статі” англійською стала одним із поштовхів до зародження другої хвилі фемінізму, який фокусувався на питаннях, які піднімала де Бовуар. Саме в цей час виникає слоган “Особисте — це політичне”, який відображає проблематику фемінізму 1960—1990-х років: репродуктивні права, домашнє насилля, родинні стосунки, жіноча сексуальність, тощо. У цей час виникають різні напрямки фемінізму — ліберальний і радикальний, а також виникає концепція інтерсекціональності, яка описує, як гендер взаємодіє з іншими вимірами ідентичності. — наприклад, расовим і класовим. До цих вимірів ідентичності належать також сексуальна орієнтація, вік, віросповідання, тощо. Наприкінці 1990-х років Сара Фенстенмейкер та Кендіс Вест висувають припущення, що різні організаційні категорії суспільства (гендер, раса і клас) є механізмами продукування соціальної нерівності, яку вони визначають як “постійну інтерсекційну взаємодію”¹⁴. Перформативність гендеру — це не лише конформність щодо стереотипних гендерних ролей: це також участь у будь-якій поведінці, яка може оцінюватися з гендерного аспекту — розмови, романтичні стосунки, хобі, кар’єрна діяльність, тощо. Такої поведінки ми дотримуємось не лише у присутності інших, а й наодинці. Інституції також беруть участь у створенні нормативних гендерних практик — отже, гендер є одночасно процесом і його продуктом. Наша несвідома участь у гендерній поведінці поглиблює наявні ролі та стереотипи, закріплені за чоловіками та жінками, та формують так звану “структуру відповідальності”¹⁵ — систему, за якою успішність особи оцінюється за її відповідністю гендерним очікуванням.

---

¹⁴ West C. *Doing Difference* / C. West, S. Fenstermaker. // *Gender and Society*. – С. 9.

¹⁵ West C. *Doing Gender* / C. West, D. Zimmerman. // *Gender and Society*. – С. 125–151.

Такий погляд на гендер розділяє і відома філософиня Джудіт Батлер, чия концепція гендеру як перформансу стала основою квір-теорії. У книзі “Гендерний клопіт” Батлер заперечує ідею існування жінки як суб’єкта, що потребує репрезентації, яка до цього часу була центральною у феміністській теорії. Авторка вважає, що гендер — повністю перформативний, що за гендерною поведінкою (мовою, жестикуляцією, одягом та іншими видами соціальних символічних знаків) не стоїть жодної справжньої ідентичності¹⁶. Відповідно, гендер — це ілюзорна категорія, яка стає реальною тільки тоді, коли її відтворюють.

Більш того, Батлер критикує традиційне розмежування статі як біологічної категорії, і гендеру — як культурної, і натомість стверджує, що обидва поняття є соціальними конструктами. Батлер визначає стать не як об’єктивний статичний стан, а як процес, культурну норму, яка насильно регулює тіла у відповідності з ідеологією¹⁷. Хоча гендер і є фікцією, гендерна поведінка впливає на нас настільки, що навіть тілесні статеві відмінності сприймаються крізь призму соціальних норм. Виклик теорії перформативності гендеру полягає у підриванні цих норм і усталених категорій через квір-практики. Оскільки гендер і стать є суто історичними і залежать тільки від постійного відтворення суб’єктами, то вони так само можуть бути оскаржені та змінені за допомогою альтернативних перформативних актів.

Хоча проект Батлер полягає у відмові від тісних рамок фемінності і маскуліності і переходу до гнучкого сприйняття гендерних та інших ідентичностей, авторка визнає, що ці ідентичності корисні в рамках сучасного

---

¹⁶ Butler J. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity* / Judith Butler. – New York: Routledge, 1990. – 272 с.

¹⁷ Butler J. *Bodies that Matter: On the Discursive Limits of 'Sex'* / Judith Butler. – New York: Routledge, 1993.

соціального активізму¹⁸. Тому питання жіночності, її естетичних та поведінкових проявів важливе не тільки в рамках персональної ідентичності, а й у більш широкому політичному контексті.

1.4 Гендерне вираження у контексті політики ідентичності

Політику ідентичності можна визначити як політичний підхід, що об'єднує в соціальній боротьбі людей певної (зазвичай — маргіналізованої) ідентичності та пріоритизує їх унікальні права та інтереси. Приклади включають політику ідентичності на основі віку, релігії, класу, професії, культури, мови, інвалідності, освіти, раси чи етнічної приналежності, статі, гендерної ідентичності, професії, сексуальної орієнтації, міського або сільського проживання, тощо. Термін почали використовувати у 1960—70-х роках із поширенням прогресивних рухів за права афроамериканців та корінних американців, жінок та ЛГБТ+ спільноти, тому політика ідентичності у більшості асоціюється з лівими ідеями. Утім, насправді політику ідентичності застосовують широкі кола соціальних рухів різних напрямків. При цьому не існує конкретного критерію, який перетворював би соціальну боротьбу на політику ідентичності, і термін залишається досить розмитим, значною мірою через те, що його в останні десятиліття широко критикують в академічних колах і використовують у якості звинувачення політичним опонентам різні сили та партії. Найчастіше “політику ідентичності” використовують консерватори по відношенню до прогресивних та лівих рухів, звинувачуючи його представників у так званій “політичній коректності” (надмірно обережному та толерантному, на їх думку, ставленні до маргіналізованих соціальних груп).

---

¹⁸ Butler J. *Imitation and Gender Insubordination* / Judith Butler // *Lesbian and Gay Studies Reader* / Judith Butler. – New York: Routledge, 1993. – С. 307–320.

Гендерна дослідниця та соціологиня Джоан Мендл так пояснює важливість та витоки політики ідентичності на певному етапі феміністського руху. У 1960—70-ті роках активістки прагнули створення гендерно-нейтрального суспільства, орієнтованого на рівність можливостей та повноправну участь жінок у всіх сферах суспільства — перш за все, професійній та інтелектуальній. Тому рух сфокусувався на зведенні до мінімуму культурного значення гендерної різниці. Але з початком 1980-х років феміністки відчували розчарування у такому підході, оскільки рівності не було досягнуто. Розрив між заробітками для жінок та чоловіків звужувався, але залишався стабільно значним, крім того, працюючі жінки продовжували займатися домашнім господарством — таку неоплачувану жіночу працю стали називати “другою зміною”. У ці часи відбувається нова хвиля атак на репродуктивні права, зростає поінформованість про масштаби сексуального та фізичного насильства над жінками — у тому числі й на робочому місці. З цієї ситуації і виникла політика ідентичності, яка орієнтується не на досягнення абстрактної рівності, а на відстоювання специфічних інтересів та вимог жінок.¹⁹ Втім, авторка вважає, що хоча політика ідентичності певною мірою корисна та необхідна для консолідації активісток, вона також є неефективною та обмежуючою у довгостроковій перспективі.

Ключова проблема з політикою ідентичності, на думку багатьох академіків — те, що відстоювання інтересів конкретної групи без урахування більш широкого політико-економічного контексту призводить до фрагментарної та ізольованої боротьби, яка приречена на незначні і тимчасові здобутки. Крім того, у сучасному світі ідентичність не є фіксованою категорією. Мішель Фуко вважав, що ідентичність, зокрема гендерна та сексуальна, не повинна

---

¹⁹ Mandle J. How Political is the Personal?: Identity Politics, Feminism and Social Change [Електронний ресурс] / Joan D. Mandle // Women's Studies Online Resources – Режим доступу до ресурсу: https://userpages.umbc.edu/~korenman/wmst/identity_pol.html.

сприйматися як універсальний етичний закон буття чи постійний стан суб'єкта, який він має “розкрити”²⁰. Інакше людина буде намагатися вибудувати своє життя навколо цієї ідентичності, узгоджувати з нею свої життєві вибори (естетичне самовираження, сексуальне та соціальне життя, тощо), що суттєво обмежить її потенціал та можливості.

Отже, хоча більшість науковиць вважають гендер соціально сконструйованою категорією, яка не має прив'язки до біологічної реальності, він є особливо потужною соціальною ідентичністю, оскільки має як політичні, так і етичні конотації. Вираження фемінності чи маскулінності та їх множинні варіації тісно переплетені з світоглядом та ідеологією суб'єкта і часто використовуються для їх демонстрації у публічному просторі.

---

²⁰ Foucault M. Sex, Power, and the Politics of Identity / Michel Foucault // Ethics: Subjectivity and Truth (Essential Works of Michel Foucault) / Michel Foucault. – New York: New Press, 1997. – С. 164.

РОЗДІЛ II. ЖІНОЧНІСТЬ ЯК ПОЛІТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ

II.1 Місце жіночої тілесності у політичній сфері

Людські тіла часто сприймаються як природні і біологічні константи, тобто щось об'єктивне і аполітичне. Утім, тіло є соціальним явищем, однією із центральних організаційних категорій політичного режиму. Тіла можуть бути як джерелом привілеїв, так і причиною дискримінації і утисків: соціальні та економічні структури здебільшого підлаштовані до чоловічих цисгетеросексуальних тіл домінантних расових та етнічних груп. У феміністській боротьбі питання тіла займає ключову роль, тому що значний відсоток гендерно маркованих питань прив'язані саме до жіночої тілесності: репродуктивні права, вагітність і материнство, сексуальне насилля, доступ до медичних процедур, зовнішній вигляд, тощо. Тому жіноче тіло особливо політизується і стає потужним символом феміністського руху.

Окремим важливим аспектом, що характеризує тіла у сфері політичного, є їх конструювання соціальними владними структурами. Зовнішній вигляд, поведінка та функціональність тіл значною мірою визначаються ідеологією. Цю теорію прийнято асоціювати з Мішелем Фуко та його концепцією біополітики – особливою технікою влади, притаманній сучасним суспільствам, яка через контроль народжуваності, медицину та численні інші фактори всеохопно регулює життя населення. Утім, філософія та фахівчиня з body studies Сьюзан Бордо²¹ підкреслює, що першими на тілесність як соціальний конструкт звернули увагу захисниці прав жінок – а саме, філософія і прото-феміністка Мері Воллстонкраф.

---

²¹ Bordo S. *Feminism, Foucault and the politics of the body* / Susan Bordo // *Up Against Foucault: Explorations of Some Tensions Between Foucault and Feminism* / Susan Bordo. – Routledge: New York, 1993. – С. 179–201.

Внесок Воллстонкрафт у боротьбу за права жінок досить значний – особливо авторка опікувалася питанням освіти дівчат. У 18 столітті побутувала думка, що жінка має бути в міру освічена, аби вміти підтримати розмову з чоловіком та розважити його. Мері Воллстонкрафт заперечувала цю позицію і вважала, що жінкам необхідна “раціональна освіта”, побудована на ідеалах самодисципліни, логіки та залученості у суспільне життя. Філософиня у своєму найвідомішому творі “На захист прав жінок” (1792) критикує своїх сучасниць за надмірну чутливість, фривольність і несерйозність. Утім, Воллстонкрафт підкреслює, що ці якості не вроджені, а є наслідком низької освіти та заохочення такої поведінки патріархальним суспільством. Аналогічно авторка пише і про тілесність – вона із певною зневагою ставиться до жіночого тіла і сексуальності, і описує, як пасивний домашній спосіб життя робить жінок крихкими і вразливими. Вона критикує і культ краси: “Навчений з дитинства, що краса - це жіночий скіпетр, розум формує тіло і, блукаючи навколо своєї позолоченої клітки, прагне прикрасити цю в’язницю”²². Отже, авторка однією із перших спостерігає, як ідеологія суспільства контролює тілесність.

Активістки першої хвилі також частково звертали увагу на те, як патріархальна система маніфестує себе та формує найбільш повсякденні і банальні тілесні практики жінки. Вже у 1914 році на перших масових феміністських зборах в США серед соціальних і політичних вимог з’являється “право ігнорувати моду”²³. Таким чином, навіть на перший погляд незначні аспекти жіночої тілесності, сексуальності і зовнішності поступово виносять у політичний дискурс.

---

²² Wollstonecraft M. A vindication of the rights of woman: with strictures on political and moral subjects / Mary Wollstonecraft. – London: J. Johnson, 1796. – (Third edition).

²³ Cott N. The Grounding of Modern Feminism / Nancy F. Cott. – New Haven: Yale University Press, 1987. – 372 с.

Увага до взаємодії жіночої тілесності та патріархальної системи особлива характерна для активісток другої хвилі. Яскравим свідченням цього є перша масова акція руху – “No More Miss America”, яка відбулася у 1968 році. Теоретичним підґрунтям акції стали системні прояви сексизму, расизму, ейджизму і споживчої культури у конкурсах краси, однак у популярній культурі “No More Miss America” запам’яталася за спалювання бюстгальтерів. Насправді, навіть це є перебільшенням – на протесті нічого не палили. За свідченнями очевидиць, там установили “смітник свободи”, у який учасниці викидали бюстгальтери, штучні віії, перуки та бігуді, тобто атрибути бьюті-практик, що вимагалися від жінок. Ще більш показовий приклад – стаття, надрукована 1971 року у підпільному журналі *Willamette Bridge*, яка пропонує чоловікам у якості експерименту приміряти на себе жіночі тілесні моделі поведінки: “Прогуляйтеся міською вулицею. Повсякчас звертайте увагу на свій одяг: переконайтеся, що штани і гудзики застебнуті, а сорочка заправлена. Дивіться прямо вперед. Кожного разу, коли повз вас проходить чоловік, опустіть очі і не виявляйте жодних емоцій”²⁴. У цьому фрагменті авторки прагнуть передати, як через повсякденні тілесні вимоги і практики проявляється патріархальний контроль.

Найбільш детальне теоретичне обґрунтування пливу патріархату на жіночі тіла із активісток другої хвилі надає надає Андреа Дворкін – радикальна феміністка, найбільш відома за боротьбу проти порнографії і бьюті-практик. За її словами, патріархальні стандарти краси визначають кожен аспект відносин суб’єкта із власним тілом – поставу і осанку, міміку, ходу і моторику. Стандарти красу задають і обмежують фізичну свободу людського тіла, яка, за твердженням Дворкін, нерозривно пов’язана з

---

²⁴ Цитата за Bordo S. *Feminism, Foucault and the politics of the body* / Susan Bordo // *Up Against Foucault: Explorations of Some Tensions Between Foucault and Feminism* / Susan Bordo. – Routledge: New York, 1993. – С. 179–201.

інтелектуальною та творчою. Особливо стандарти краси впливають на жінок – жодна частина тіла не залишається незмінною і недоторканою: “з голови до ніг, кожна особливість жінки обличчя, кожна ділянка її тіла піддається змінам”²⁵. Цей процес модифікації власної тілесності триває усе життя від ранньопідліткового віку і є невід’ємною складовою економіки і гендерної диференціації. Саме ці бьюті-практики, на думку Дворкін, і визначають буття жінки як романтизованої конструкції, карикатури на саму себе.

Отже, біополітика у традиційному суспільстві направлена на поглиблення гендерної різниці, перетворення жінки на більш слабку, тендітну істоту та витіснення її в домашню сферу. Однак, на думку Джудіт Батлер, для виникнення політичної ситуації, тіло має з’явитися у публічному просторі, заявити про свою перспективу і права²⁶. При цьому, політика відбувається не в межах одного тіла, а у результаті протестної взаємодії колективного тіла. Тому застосування жіночої тілесності у контексті феміністської політичної боротьби кидає виклик найбільш вкоріненим патріархальним установкам і є особливо ефективною стратегією.

II.2 Самооб’єктивація як політична стратегія

У патріархальному суспільстві жіноча сексуальність завжди знаходилася під контролем соціальних структур та інституцій. Хоча за чоловічою сексуальною поведінкою також стежило суспільство, очевидним є існування дисбалансу у регуляції цього питання. У той час як множинні статеві зв’язки чоловіка не становили загрозу усталеному порядку життя, від

---

²⁵ Dworkin A. *Woman-Hating* / Andrea Dworkin. – New York: P. E. Dutton, 1974. – 217 с.

²⁶ Butler J. *Bodies in alliance and the politics of the street* / Judith Butler // *Notes toward a performative theory of assembly* / Judith Butler. – Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2015. – (The Mary Flexner lectures of Bryn Mawr College). – С. 66–99.

жінок у більшості суспільствах вимагалось дотримання моногамії для забезпечення родині кровних спадкоємців. Тому не дивно, що сексуальна лібералізація стала одним із пріоритетних напрямків діяльності феміністського руху.

В історії виділяють декілька періодів, для яких характерна сексуальна лібералізація – наприклад, гедоністський рух лібертинів у 17–18 столітті або покоління флєппер – емансипованих молодих дівчат 20-х років. Однак найбільш продуктивним та масштабним із них вважається сексуальна революція, яка тривала приблизно у 1960-1980 роках і тісно взаємодіяла з другою хвилею фемінізму. Феміністський рух, озброєний лозунгом “особисте – це політичне”, пріоритезував ліквідацію негативних упереджень та стереотипів щодо жіночої сексуальності та заохочував жінок вільно експериментувати з власними тілами та бажаннями. Відповідно, важливим питанням другої хвилі стає забезпечення жінок репродуктивними правами та доступом до контрацепції. Наприкінці століття феміністський рух стає неоднорідним і з’являються альтернативні трактування проблем, що стосуються саме сексуальності – наприклад, політична лесбійка Шейла Джеффріс негативно оцінює результати сексуальної революції і вважає, що вона тільки сприяла поглибленню асиметричної гендерної динаміки²⁷. Більшість авторок, утім, критикували лише окремі аспекти сексуальної лібералізації: розповсюдження порнографії, БДСМ-культуру та секс-роботу, розглядаючи їх як прояви патріархальної влади та насильства над жінками.

Їм опозиціонували секс-позитивні феміністки (Сьюзі Брайт, Гейл Рубін, Бетті Додсон), котрі вважали усунення будь-яких сексуальних табу необхідним компонентом жіночої свободи. Секс-позитивний підхід можна

---

²⁷ Jeffreys S. Anticlimax: A Feminist Perspective on the Sexual Revolution / Sheila Jeffreys. – New York: New York University Press, 1990. – 360 с. – (1 edition).

визначити як систему ідей, яка розглядає будь-які дії чи практики за згодою як здорові та корисні прояви сексуальності, які розширюють особисту та політичну свободу. Багато активісток цього напрямку були працівницями дорослої індустрії, які відстоювали свої трудові права.

Конфлікт між секс-позитивними діячками та їх противницями призвів до поляризації феміністської ідеології та утворення протирічних течій і методів боротьби. Третя хвиля фемінізму також не дала однозначної відповіді на ці проблеми, навпаки – точки зору множаться, а дебати продовжуються. Однак у масовій культурі значного поширення набув образ саме секс-позитивної жінки. Через гіперсексуальну саморепрезентацію жінки парадоксальним чином повертають собі суб'єктність. Для багатьох кіногероїнь (таких як Саманта Джонс із “Секс і місто”) та сучасних поп зірок розкутість та сексуальна свобода трактується як символ сили та контролю.

Сексуальна відвертість та оголення як політичні стратегії сприяють нормалізації жіночого тіла та формуванню секс-позитивної культури, до якої, втім, деякі феміністки ставляться з обережністю. Ненсі Бауер вважає, що сексуально відверта репрезентація публічних осіб створює негативну рольову модель для молодих жінок, які починають прирівнювати свою свободу та незалежність до розкутості²⁸. Молодим жінкам складно знайти баланс між сучасною суспільною вимогою бути сексуально активною, моральними ідеалами старшого покоління та власними бажаннями чи потребами. Іншими словами, на думку Бауер, секс-позитивна культура вчить жінок бути сексуально розкутими, але не акцентує увагу на особистих кордонах. У результаті багато жінок під тиском суспільства втілюють і відтворюють ті ж самі патріархальні стереотипи про сексуальність для

---

²⁸ Bauer N. How to Do Things with Pornography / Nancy Bauer. – Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2015. – 211 с.

задоволення чоловіків, будучи переконаними у добровільності своєї поведінки.

Тактику сексуальної самооб'єктивації використовують багато акціоністок. Slutwalk та Femen – одні з найбільш медійних феміністських ініціатив, інструментом роботи яких є тілесність. Метою їх політичної стратегії є привернення уваги до жіночого тіла як поля боротьби, висміювання та пародіювання патріархальних уявлень про нього. Slutwalk – вуличний рух, який вперше відбувся у 2011 році в Торонто як відповідь на віктімблеймінгові заяви місцевого офіцера поліції, який запропонував жінкам не виглядати “як шльондри”, щоб уникнути зґвалтування. Жінки, що беруть участь у Slutwalk, вдягаються підкреслено відверто та сексуалізовано, таким чином приміряючи на себе патріархальний ярлик “шльондри” та привласнюючи його собі. Ідея протесту полягає в тому, що зовнішній вигляд жінки не виправдовує насилля над нею. Slutwalk, безумовно, привернув увагу до проблеми звинувачення жертв, але його задум та методика викликали критику багатьох науковиць. Радикальна феміністка та дослідниця порнографії Гейл Дайнс вважає проблематичним використання слова та образу “шльондри” у феміністському протесті, оскільки цей термін настільки невіддільний від патріархальної міфології, що його неможливо використовувати без негативних конотацій²⁹. Соціологиня Тереза о'Кіф підкреслює, що Slutwalk неінклюзивний щодо жінок, які репрезентують себе асексуально або почуваються некомфортно, втілюючи чоловічу сексуальну фантазію навіть заради пародійного ефекту³⁰. Акцію також критикують за занадто ліберальний підхід, якому бракує глибинного аналізу структурних

---

²⁹ Dines G. SlutWalk is not sexual liberation [Електронний ресурс] / Gail Dines // The Guardian. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2011/may/08/slutwalk-not-sexual-liberation>.

³⁰ O'Keefe T. My body is my manifesto! SlutWalk, FEMEN and femmenist protest / Theresa O'Keefe. // Feminist Review. – 2014. – №107. – С. 1–19.

причин сексуального насилля, через що повістка зводиться до популістських закликів³¹. Завдяки провокаційному використанню жіночої сексуальності та тілесності Slutwalk привертає увагу до важливої проблеми та розпочинає дискусію, але в той же час відштовхує та маргіналізує значну кількість активісток.

Українська організація Femen визначає свою тактику як “секстремізм” – основною формою діяльності активісток є публічне оголення для привернення уваги до актуальних соціально-політичних питань: секс-туризму в Україні, домагань в університетах та проти релігій, що дискримінують жінок. За свідченням однієї із засновниць руху, Інни Шевченко, “місія полягає у тому, щоб розпочати дискусію, показати проблему, показати правду, зірвати маски з тих, що їх надягли”³². Таким чином, активістки не вважають себе політичною партією, і прагнуть перш за все привернути увагу до проблеми та викликати обговорення. Не випадково більшість учасниць їх акцій – молоді конвенційно привабливі жінки. Femen не приховує, що зовнішній вигляд учасниць – частина піар-стратегії, що покликана зробити діяльність організації більш маркетабельною та сформувати впізнаваний бренд³³. Активістки не прагнуть змінити та кинути виклик патріархальному погляду на жіночу сексуальність, а навпаки – використовують його на свою користь. Деякі дослідниці вважають, що такому підходу бракує радикальності, оскільки традиційні уявлення про сексуальність ніяк не пародіюються, не обігруються, а просто транслуються

---

³¹ Walia H. Slutwalk – To March or Not to March [Електронний ресурс] / Harsha Walia // Racialicious. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.racialicious.com/2011/05/19/slutwalk---to-march-or-not-to-march/>.

³² Інна Шевченко, FEMEN: "Що б ми не робили, це - завжди особистий вибір." [Електронний ресурс] // Euronews. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <https://ua.euronews.com/2013/06/19/femen-s-breast-bearing-firebrand-feminism-or-foolish-fad>.

³³ Zychowicz J. Performing protest: Femen, nation an the marketing of resistance / Jessica Zychowicz. // Journal of Ukrainian Politics and Society. – 2015. – С. 79–104.

у поєднанні з непослідовними та непереконливими слоганами³⁴. Науковиці Марія Маєрчик та Ольга Плахотник пропонують розглядати діяльність Femen у постколоніальному і пострадянському контексті і досліджують, чому в Україні виникає саме така форма протесту. Авторки, хоча і критикують Femen за проблематичні позиції та деякі методи, віддають їм належне за вуличність протестів³⁵. Вуличний простір традиційно вважається чоловічим, тому протести Femen певною мірою сприяли просуванню українських жінок у досі недозволені сфери.

Особливо популярна стратегія самооб'єктивації в онлайн просторі. Науковиці суперечливо оцінюють протестний діджитал-фемінізм. З одного боку, онлайн-активізм має значний потенціал для викриття більш глобальних та масштабних опресивних соціальних структур і трансляції досвідів маргіналізованих категорій жінок³⁶. У той же час, інтернет-фемінізм критикують за неефективність та неспроможність до реальних соціальних перетворень. Наприклад, кінознавиця та гендерна дослідниця Естер Баєр вважає, що протестний рух в онлайн часто комодифікується та стає маркетинговою стратегією³⁷. На мою думку, суто онлайн-активізм не може замінити реальну політичну боротьбу, але здатен позитивно впливати на світогляд інтернет користувачів та залучати ширші кола союзників.

Одним із найгучніших онлайн-флешмобів пострадянського простору останніх років, які зачепили тему жіночої сексуальності, став

---

³⁴ O'Keefe T. My body is my manifesto! SlutWalk, FEMEN and femmenist protest / Theresa O'Keefe. // *Feminist Review*. – 2014. – №107. – С. 1–19.

³⁵ Маєрчик М. С. Радикальні "Фемен" і новий жіночий активізм / Марія Маєрчик, Ольга Плахотник // *Критика*. - 2010. - Чис. 11-12. - С. 7-9.

³⁶ Spiers E. Pop-Feminist Narratives: The Female Subject under Neoliberalism in North America, Britain, and Germany / Emily Spiers. – Oxford: Oxford University Press, 2018. – 288 с.

³⁷ Baer H. Redoing feminism: digital activism, body politics, and neoliberalism / Hester Baer. // *Feminist Media Studies*. – 2016. – №16. – С. 17–34.

#этонеповодубить. Приводом до акції стало жорстоке вбивство і зґвалтування 18-річної студентки Тетяни Страхової її другом Артемом Ісхаковим у січні 2018 року. Вбивця покінчив з собою, а по собі залишив записку, в якій пояснив вчинок закоханістю в дівчину та ревністю. Тетяна активно використовувала соціальні мережі, де викладала інтимні фотографії, що стало причиною масового цькування загиблої та віктімблеймінгу. Користувачі інтернету все більше обговорювали не злочин Ісхакова, а поведінку дівчини, яка його нібито спровокувала. У відповідь на це багато жінок почали публікувати фотографії своїх оголених тіл з хештегом #этонеповодубить, які супроводжували думками про культуру насилля та засудженням віктімблеймінгу³⁸. Ідейний посил та метод флешмобу загалом дуже схожий на Slutwalk, однак існує і ключова різниця. Сам формат онлайн-флешмобу передбачає, що учасниці контролюють свій наратив – ми дивимося на них не через призму патріархальних штампів і стереотипів. Більшість фото, які взяли участь у флешмобі – селфі, тому їх авторки репрезентують себе саме так, як хочуть. Їх оголені тіла у просторі акції існують окремо від чоловічої оцінки та погляду, вони сексуальні, однак не сексуалізовані.

Більш недавня протестна акція схожого спрямування відбулася навесні і на початку літа 2020 року на підтримку російської активістки Юлії Цветкової, якій загрожує до 6 років ув'язнення за публікацію схематичних зображень жіночих тіл³⁹. Художницю звинуватили у розповсюдженні

---

³⁸ Колос Т. «Женщина в белье не хочет быть убитой»: Поговорили с организатором флешмоба #этонеповодубить [Електронний ресурс] / Тамара Колос // The Village Беларусь. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.the-village.me/village/culture/reaction/265591-etonepovod>.

³⁹ Таратута Ю. Моё тело — не преступление: Арт-проект Wonderzine в поддержку Юлии Цветковой [Електронний ресурс] / Юлия Таратута // Wonderzine. – 2019. – Режим доступу до ресурсу:

порнографії, що викликало резонанс серед феміністок. Однією із складових масштабної кампанії на підтримку Юлії став онлайн-флешмоб із публікацією відвертих фотографій для привернення уваги до проблеми. Авторки фото показують, що жіноче тіло саме по собі не можна вважати порнографією, тому знімки підкреслено несексуалізовані. Жінки з різною будовою тіла, кольором шкіри та анатомічними особливостями зображують себе в комфортних позах, щоб показати: їх тіло належить тільки їм, і відстояти право на оголеність на власних умовах.

II.3 Лесбійська ідентичність та жіноча маскуліність

На перший погляд може здатися, що немає необхідності розглядати лесбійську естетику та ідентичність окремо, оскільки “лесбійка”, так само як і “жінка” – неоднорідна категорія. Однак багато авторок вважають, що у контексті сучасного активізму доречніше пріоритизувати єдність лесбійок, а не відмінності, щоб забезпечити їх видимість у публічному просторі. Для лесбійок використання політики ідентичності досить актуальне та дієве, оскільки вони дискриміновані і гетеросексистською системою, і, часто, самою ЛГБТ+ спільнотою⁴⁰. Теоритикиня фемінізму Монік Віттіг навіть робить висновок, що лесбійки – це не жінки і не чоловіки, а окремий, не прив’язаний до гендера суб’єкт. Авторка вважає, що “жінка” – це соціальний конструкт, який формується у результаті функціонування у суспільстві так званого “гетеросексуального контракту”, а тому і існує лише в його рамках⁴¹. Лесбійки

<https://www.wonderzine.com/wonderzine/beauty/beauty-shoots/247945-my-body-is-not-a-crime>

⁴⁰ Calhoun C. The Gender Closet: Lesbian Disappearance under the Sign "Women" / Cheshire Calhoun. // *Feminist Studies, Inc.* – 1995. – С. 7–34.

⁴¹ Wittig M. The Straight Mind / Monique Wittig // *Out there: Marginalization and Contemporary Cultures* / Monique Wittig. – Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 1990. – С. 51–57.

ж, які виходять за рамки гетеросексуальної парадигми та не знаходяться в особистій та економічній залежності від чоловіка, не можуть називатися жінками.

Ця теорія, безсумнівно, радикальна і смілива – втім, Віттіг не враховує, що більшість лесбійок все ж знаходяться під впливом того, що вона називає гетеросексуальним політичним режимом, і їх індивідуальність та сексуальність тією чи іншою мірою ним регулюється⁴². Більш того, дослідженню бракує нюансованості – авторка зовсім не згадує бісексуальність та не пояснює, як це явище корелює з її позицією. При цьому окремі елементи теорії Монік Віттіг доречно використовувати для дослідження та обґрунтування лесбійської ідентичності.

Найбільш поширена у лесбійській культурі класифікація форм репрезентації – буч і фем. Максимально спрощене та узагальнене пояснення цієї динаміки таке: бучі виявляють маскулінні поведінкові патерни та естетичні риси, тоді як фем втілюють фемінні. Вважається, що ці ідентичності сформувалися протягом 1940 – 1960 років серед американського робітничого класу⁴³. У цей період буч і фем стають нормативними формами репрезентації, відхилення від яких стигматизується (наприклад, виникає зневажливий термін “кікі”, який позначає жінку, що не вписується у бінарну динаміку буч/фем).

У середині минулого століття ідентичності буч і фем були значимі перш за все в контексті романтичних стосунків – від буч очікувалася активна позиція, а від фем, відповідно, пасивна. Тому у 1970-х роках відбувається переоцінка цієї динаміки – деякі науковиці (такі як лесбійська сепаратистка Шейла

---

⁴² Hale J. Are Lesbians Women? / Jacob Hale. // *Nypatia*. – С. 94–121.

⁴³ Theophano T. Butch-Femme [Електронний ресурс] / Teresa Theophano // *gltq Encyclopedia Project*. – 2004. – Режим доступу до ресурсу: http://www.gltqarchive.com/ssh/butch_femme_ssh_S.pdf.

Джефферіс⁴⁴) критикують модель стосунків буч/фем за відтворення опресивних гетеронормативних стандартів. Але сьогодні ця критика все менш актуальна: хоча буч і фем залишаються важливими лесбійської спільноти термінами, вони сприймаються не як фіксовані соціальні ролі, а як способи естетичного самовираження. Розповсюдження розважальних онлайн-тестів “Хто ти за шкалою від буч до фем?” і напівжартівливих сленгових термінів на кшталт *lipstick lesbian* і *chapstick lesbian* підтверджують, що у сучасному суспільстві ідентичність стає полем для експериментів.

Саме через цю гнучкість, мінливість та варіативність лесбійська ідентичність має окреме політичне та соціальне значення. Особливо цікавою темою для дослідження є жіноча маскулінність, яку лесбійки часто відтворюють. Гендерн_а дослідни_ця Джудит/Джек Галберстам вважає, що жіночу маскулінність часто хибно інтерпретують як “патологічний випадок хибної самоідентифікації та дезадаптації, як бажання бути владою і мати владу, якої вона, втім, завжди позбавлена⁴⁵”. Автор_ка має на увазі, що жінку, яка репрезентує себе маскулінно, часто звинувачують у внутрішній мізогінії та прагненні відхреститися від усього жіночого у результаті патріархальної соціалізації. Хоча, безумовно, такі випадки можливі, жіноча маскулінність може бути також здоровою альтернативною конвенційній фемінності. Різниця полягає у тому, чи ця репрезентація виникає як демонстративний опір гегемонії традиційних гендерних моделей, чи як їх мовчазне ігнорування. На думку Галберстам, політично продуктивна жіноча маскулінність полягає “не в спротиві закону, а в байдужості до нього”⁴⁶. Отже, практикування жінками маскулінності має соціально трансформативний потенціал.

---

⁴⁴ Jeffreys S. Unpacking queer politics: a lesbian feminist perspective / Sheila Jeffreys. – Cambridge: Polity Press, 2003. – 204 с.

⁴⁵ Галберстам Д. Маскулінність без чоловіків (передмова до книжки «Жіноча маскулінність») / Джудит/Джек Галберстам. // Критика феміністична. – 2019. – №2.

⁴⁶ Там само.

Набагато складнішою мені здається ситуація з лесбійками, які репрезентують себе фемінно. Оскільки вони “пасабельні” як гетеросексуалки, їх лесбійська ідентичність стає невидимою. Особливо яскраво це проявлялося у середині минулого століття, коли ідентифікація з образом буч чи фем ще була ключовою ознакою лесбійки. Деякі соціологічні дослідження показують, що фем більш схильні бути бісексуалками, на відміну від буч, яких значно частіше приваблюють тільки жінки⁴⁷. Це сприяє тому, що лесбійки, які репрезентують себе фемінно, часто не сприймаються всерйоз навіть самою ЛГБТ-спільнотою.

Джудіт Батлер досить оптимістично розцінює політичний потенціал лесбійської фемінної ідентифікації. Авторка розглядає таку саморепрезентацію як своєрідний дрег-перформанс: тіло фемінної лесбійки одночасно створює ілюзію (оскільки вона виглядає як гетеросексуалка) та пародіює механізм цієї конструкції⁴⁸. Батлер переконана, що це створює дисонанс і розрив між візуальними ознаками та ідентичностями, до яких вони нібито відсилають, і таким чином деконструює цисгетеронормативну систему. Деякі інші науковиці, втім, більш скептично ставляться до популяризації образу фемінної лесбійки. Об’єктом їх занепокоєння є те, що суспільство і медіа прийняла фемінний стиль як норму. Сью о’Салліван пише, що сьогодні у популярній культурі існують два основні образи лесбійки: молода, жіночна, конвенційно приваблива та старша, більш сувора і політизована⁴⁹. Суспільство надає перевагу фемінній репрезентації, оскільки вона менш виклична і досить конформна. Ліза Потті підкреслює, що при дослідженні лесбійської ідентичності варто звертати увагу не лише на її інтенції, а й на практичний

---

⁴⁷Ukockis G. *Lesbians and Bisexual Women: Concerns of Lesbian and Bisexual Women: Butch/Femme Stereotypes* / Gail Ukockis. – Oxford: Oxford University Press, 2016. – 136 с. – (Women's Issues for a New Generation: A Social Work Perspective).

⁴⁸ Butler J. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity* / Judith Butler. – New York: Routledge, 1990. – 272 с.

⁴⁹ O’Sullivan S. *Girls Who Kiss Girls and Who Cares?* / Sue O’Sullivan // *The Good, the Bad and the Gorgeous: Popular Culture's Romance with Lesbianism* / Sue O’Sullivan., 1994. – С. 253.

ефект⁵⁰. Навіть якщо за стилем сексуальної репрезентації стоїть радикальне та підривне значення, при взаємодії із суспільством воно апропріюється та спрощується.

II.4 Гендерна саморепрезентація транс-жінок

Для трансгендерних жінок саморепрезентація є не просто способом самовираження та частиною ідентичності. Від того, як транс-жінка гендерно репрезентує себе у публічному просторі, часто залежить сприйняття всіх її дій, думок і поглядів. “Пасабельних” трансгендерних жінок – тобто тих, які прикладають багато зусиль для демонстрації своєї фемінності і здаються цисгендерними – у суспільстві схильні сприймати охочіше, ніж “непасабельних”. Друга категорія (а це часто маргіналізовані жінки на ранній стадії переходу) може стати об’єктом насмішок, відсторонення та навіть насилля.

Важливим аспектом дослідження гендерної репрезентації транс-жінок є їх зображення в медіа. Масова культура значною мірою досі трансфобна, тому у ній розповсюджені хибні і небезпечні стереотипи про трансгендерних людей. Навіть якщо негативні уявлення і штампи не транслуються зумисно, вони несвідомо передаються через специфіку наративів і сюжетів, які показують або, навпаки, приховують, у матеріалах про трансгендерних людей. Наприклад, у популярній культурі значно частіше зображують трансгендерних жінок, ніж чоловіків. Перший варіант пояснення цього феномену передбачає, що прояви маскулінності у транс-персон не вписуються у патріархальні норми та не є

---

⁵⁰ Pottie L. Hierarchies of Otherness. The Politics of Lesbian Styles in the 1990s. or, What to Wear? / Lisa Pottie. // Canadian Woman Studies. – 1996. – С. 49–52.

привабливими для чоловічого погляду⁵¹. Тому таку гендерну репрезентацію прийнято приховувати від громадськості і вона недостатньо представлена у масовій культурі. Утім, мені здається, що більш правдоподібну теорію висунула трансактивістка Джулія Серано. Вона, навпаки, вважає, що трансмаскулінність сприймається у суспільстві більш буденно, а трансфемінність – стигматизується і патологізується, через що стає популярною темою у літературі та кіно. Причиною такої реакції є звичайна мізогінія і привілейоване становище у суспільстві чоловіка (або ж маскулінної персони). Через це до прагнення втілювати маскулінну естетику ставляться більш-менш поблажливо, а трансфемінні жінки, які власним існуванням підривають основи цисгетеронормативності, сприймаються як серйозна загроза⁵². Для підтвердження цієї теорії доречно згадати ставлення до гендерно-неконформних дітей: якщо дівчат-”пацанок” зазвичай розглядають як варіант норми, природну фазу розвитку, яку ті невдовзі переростуть, то хлопці, що виявляють фемінні риси, здебільшого викликають у батьків серйозне занепокоєння.

Хоча образ трансгендерної жінки поширений в культурі, не можна сказати, що ця репрезентація позитивна. Науковиці розрізняють декілька найпопулярніших тропів, які використовують щодо транс-жінок в літературі і кінематографі: наприклад, ампуа сексуально девіантного чоловіка, для якого власна фемінізація – це фетиш. Такий персонаж з’явився у фільмі “Мовчання ягнят” (1991) і став об’єктом критики ЛГБТ-активістів. Інший розповсюджений образ транс-жінки у мистецтві – жертва. На перший погляд у такому зображенні немає нічого шкідливого, оскільки трансгендерні люди дійсно часто

---

⁵¹Green J. Navigating Trans and Complex Gender Identities / J. Green, R. Hoskin, C. Mayo. – London: Bloomsbury Publishing, 2019. – 224 с.

⁵² Serano J. Whipping Girl: A Transsexual Woman on Sexism and the Scapegoating of Femininity / Julia Serano., 2016. – 300 с. – (2nd edition).

стикаються з проблемами у зв'язку зі своїм ідентичністю, стають жертвами насилля, вимушені займатися секс-роботою або низькооплачуваною працею і мають високі шанси покінчити життя самогубством. Однак цей троп вважається проблематичним, оскільки він створює враження, що трансгендерні люди приречені бути нещасливими та рано померти. Деякі науковці навіть називають таку репрезентацію трансгендерних людей у популярній культурі формою некрополітики⁵³, тобто використання соціальної і політичної влади для регулювання смертності певних груп населення.

В окрему категорію можна виділити візуальні метафори і прийоми, які застосовуються для зображення трансгендерних жінок. Так, Джулія Серано пише, що у багатьох фільмах та реаліті шоу присутні сцени, у яких транс-персонажка одягається, наносить яскравий макіяж, наклеює штучні вії, тощо. Таким чином, вважає авторка, режисер демонструє, що героїня одягає жіночність як маску і знецінює її ідентичність⁵⁴. Аналогічну функцію виконують моменти, де транс-жінка поправляє перуку або спотикається на підборах: такі моменти підкреслюють, що вона не просто мімікує жіночність, а ще й робить це незграбно.

На щастя, останнім часом у масовій культурі все частіше починають з'являтися позитивні репрезентації трансгендерної жіночності. У популярному підлітковому серіалі "Ейфорія" (2019) однією з головних героїнь стала транс-дівчина Джулс, роль якої виконала трансгендерна акторка Хантер Шафер. Кінокритики дуже прихильно поставилися до її репрезентації у серіалі. Джулс не має конфлікту з власною ідентичністю і більшість її проблем не пов'язана з трансгендерністю. Крім того, Джулс репрезентує себе

---

⁵³ Snorton C. Trans Necropolitics: A Transnational Reflection on Violence, Death, and the Trans of Color Afterlife [Електронний ресурс] / C. Snorton, J. Haritaworn // Trans Reads. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <https://transreads.org/trans-necropolitics/>.

⁵⁴ Serano J. Whipping Girl: A Transsexual Woman on Sexism and the Scapegoating of Femininity / Julia Serano., 2016. – 300 с. – (2nd edition).

ультрафемінно і зустрічається з іншою дівчиною – хоча така динаміка досить поширена у реальному житті, в кінематографі вона зустрічається рідко.

Утім, позитивні зображення трансгендерних жінок в медіа досі рідкісні. Тому важливою платформою для самовираження трансфемінних персон стає YouTube – її формат дозволяє влогеркам та відеомейкеркам реалістично репрезентувати свою історію та ідентичність⁵⁵. Однією з найпопулярніших ютуб-персоналій, чий контент присвячений у тому числі темі трансгендерності є відеосеїстка Наталі Вінн (більш відома як ContraPoints). Через призму особистого досвіду та лівої оптики Наталі досліджує актуальні соціо-політичні питання, так як капіталізм, ультраправі рухи і cancel culture. Наталі також пропонує оригінальний і відвертий погляд на трансфемінну гендерну репрезентацію. Ютуберка надає перевагу підкреслено фемінній естетиці, за що її часто критикують феміністки та інші трансгендерні люди – на їх думку, зовнішній вигляд Наталі втілює та закріплює гендерні стереотипи щодо жінок та перетворюють її на карикатуру. Відеосеїстка визнає, що транс-жінки відчують тиск щодо того, аби виглядати фемінно та “пасабельно”, інакше їх гендер не сприйматимуть всерйоз. Однак спостереження Наталі полягає в тому, що трансфемінні люди не імітують цисгендерних жінок. Їх естетика відсилає не до цис-жінок (більшість з яких не ходять на високих підборах і не користуються перуками щодня), а до абстрактного архетипу фемінності. Трансгендерні жінки не прирівнюють свою жіночність до гіпертрофовано фемінного зовнішнього вигляду, а використовують візуальні культурні символи, щоб їх гендер розпізнавали.

Підсумовуючи, гендерна саморепрезентація відіграє важливу роль у будь-яких соціальних взаємодіях, включно із політичною діяльністю.

---

⁵⁵ O’Neill M. Transgender Youth and YouTube Videos: Self-Representation and Five Identifiable Trans Youth Narratives / Matthew G. O’Neill // Queer Youth and Media Cultures / Matthew G. O’Neill. – London: Palgrave Macmillan, 2014. – С. 34–45.

Тілесність та сексуальність є важливими інструментами активізму: жінки застосовують фемінність, маскуліність чи самооб'єктивацію для трансляції своїх ідеологічних принципів. Особливо це питання актуальне для трансгендерних жінок та лесбійок, які особливо часто стикаються з проблемою невидимості та некоректної репрезентації у публічному просторі.

ВИСНОВКИ

Гендерна репрезентація жінки – один із ключових факторів її сприйняття у публічному просторі. Активісток та політикинь у сучасному суспільстві оцінюють не тільки за їх діяльність та погляди, а й за персональний бренд, невід’ємною складовою якого є гендерна репрезентація. Різні естетичні та поведінкові стратегії фемінності, залежно від обставин, можуть як сприяти формуванню позитивного образу активістки, так і дискредитувати всю її діяльність.

У першому розділі роботи я досліджувала теорії жіночності у феміністській перспективі. Аналіз ключових праць 20 століття на тему гендеру виявив існування двох принципово відмінних підходів до цього терміну. Гендерний есенціалізм – тобто сприйняття гендеру як вродженої характеристики особистості, яка прив’язана до біологічної статі людини та її життєвих досвідів, протиставляється теорії гендеру як соціального конструкту. Друга концепція значно більш поширена у феміністському середовищі – її розробляли представники і предеставниці різних наукових течій і дисциплін, серед яких психоаналіз, екзистенціалізм та квір-студій. Дослідження цього розмаїття гендерних теорій показує, що поняття гендеру більшість науковців розцінюють як наслідок патріархальних соціальних взаємин. Руйнування патріархату, відповідно, передбачає деконструкцію традиційних гендерних ролей та відхід від них.

У другому розділі я більш наочно і на конкретних прикладах розглянула різні моделі і стратегії фемінної гендерної репрезентації у контексті політичного протесту і активізму. Я проаналізувала різні форми активізму – наприклад, вуличні протести і онлайн-флешмоби – та порівняла, які саме стратегії саморепрезентації використовуються у кожному випадку. Застосовуючи інтерсекційний підхід, я окремо дослідила специфіку гендерної

репрезентації лесбійок і трансгендерних жінок через категорію видимості у публічному просторі.

За результатами дослідження я зробила декілька висновків. По-перше, внутрішнє відчуття гендерної репрезентації та її сприйняття суспільством часто не співпадають або знаходяться у конфлікті. Політикинь та активісток, які використовують своєю сексуальність як пародію на патріархальні уявлення, часто сприймають буквально, тому їх перформанс втрачає викривальний та підривний компонент і залишається конформним до традиційного світогляду. Фемінні лесбійки, які своєю гендерною репрезентацією прагнуть похитнути стереотип про зовнішній вигляд лесбійки, можуть бути розцінені як гетеросексуалки. Гендерна репрезентація суб'єкта зчитується суспільством без нюансованості та уваги до контексту, тому вона здебільшого поглинається гегемонною цисгетеронорматиною системою і лише підкріплює цю соціальну структуру.

По-друге, гендерна репрезентація набуває нового значення в онлайн-активізмі. На відміну від традиційних медіа, де точку зору на суб'єкта визначає режисер чи літератор, у соціальних мережах жінка має можливість власноруч конструювати свою гендерну ідентичність незалежно від чоловічого погляду. Особливо цей аспект актуальний та корисний для маргіналізованих категорій жінок та етнічних менших, оскільки їх досвід та перспективи часто ігнорується та викривляється у публічному дискурсі. У цьому полягає цінність протестного онлайн-активізму.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Baer H. Redoing feminism: digital activism, body politics, and neoliberalism / Hester Baer. // *Feminist Media Studies*. – 2016. – №16. – С. 17–34.
2. Bartky S. Narcissism, Femininity and Alienation / Sandra Lee Bartky // *Femininity and Domination: Studies in the Phenomenology of Oppression* / Sandra Lee Bartky., 1990. – С. 33–45.
3. Bauer N. Beauvoir on the Allure of Self-Objectification / Nancy Bauer // *Feminist Metaphysics: Explorations in the Ontology of Sex, Gender and the Self* / Nancy Bauer. – New York: Springer Science & Business Media, 2010. – С. 117–129.
4. Bauer N. How to Do Things with Pornography / Nancy Bauer. – Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2015. – 211 с.
5. Bordo S. Feminism, Foucault and the politics of the body / Susan Bordo // *Up Against Foucault: Explorations of Some Tensions Between Foucault and Feminism* / Susan Bordo. – Routledge: New York, 1993. – С. 179–201.
6. Butler J. Bodies in alliance and the politics of the street / Judith Butler // *Notes toward a performative theory of assembly* / Judith Butler. – Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2015. – (The Mary Flexner lectures of Bryn Mawr College). – С. 66–99.
7. Butler J. Bodies that Matter: On the Discursive Limits of 'Sex' / Judith Butler. – New York: Routledge, 1993.
8. Butler J. Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity / Judith Butler. – New York: Routledge, 1990. – 272 с.
9. Butler J. Imitation and Gender Insubordination / Judith Butler // *Lesbian and Gay Studies Reader* / Judith Butler. – New York: Routledge, 1993. – С. 307–320.
10. Butler J. Sex and Gender in Simone de Beauvoir's *Second Sex* / Judith Butler. // *Yale French Studies*. – 1986. – С. 35–49.

11. Calhoun C. The Gender Closet: Lesbian Disappearance under the Sign "Women" / Cheshire Calhoun. // *Feminist Studies, Inc.*. – 1995. – С. 7–34.
12. Channell E. Is sextremism the new feminism? Perspectives from Pussy Riot and Femen / Emily Channell. // *The Journal of Nationalism and Ethnicity*. – 2014. – №42. – С. 611–614.
13. Cott N. *The Grounding of Modern Feminism* / Nancy F. Cott. – New Haven: Yale University Press, 1987. – 372 с.
14. Dines G. SlutWalk is not sexual liberation [Электронный ресурс] / Gail Dines // *The Guardian*. – 2011. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2011/may/08/slutwalk-not-sexual-liberation>.
15. Dworkin A. *Pornography. Men Possessing Women* / Andrea Dworkin. – New York: Plume by Penguin Group, 1989. – 300 с.
16. Dworkin A. *Woman-Hating* / Andrea Dworkin. – New York: P. E. Dutton, 1974. – 217 с.
17. Firestone S. *Freudianism: the Misguided Feminism* / Shulamith Firestone // *The Dialectic of Sex: The Case for Feminist Revolution* / Shulamith Firestone. – New York: William Morrow and Company, inc., 1970. – С. 41–72.
18. Foucault M. *Sex, Power, and the Politics of Identity* / Michel Foucault // *Ethics: Subjectivity and Truth (Essential Works of Michel Foucault)* / Michel Foucault. – New York: New Press, 1997. – С. 163–173.
19. Freud S. *The Question of Lay Analysis* / Sigmund Freud // *Wild Analysis / Sigmund Freud*. – London: Penguin Modern Classics, 2002.
20. Garber L. *Identity Poetics. Race, Class, and the Lesbian-Feminist Roots of Queer Theory* / Linda Garber. – New York: Columbia University Press, 2001. – 211 с.

21. Garber M. *Vested Interests: Cross-dressing and Cultural Anxiety* / Marjorie Garber. – New York, London: Routledge, 1991.
22. Geddes P. *The Evolution of Sex* / P. Geddes, J. Thomson. – New York: The Humboldt Publishing Co., 1890. – 295 c.
23. Grant J. *Andrea Dworkin and the Social Construction of Gender: A Retrospective* / Judith Grant. // *Signs*. – 2006. – C. 967–993.
24. Green J. *Navigating Trans and Complex Gender Identities* / J. Green, R. Hoskin, C. Mayo. – London: Bloomsbury Publishing, 2019. – 224 c.
25. Greer G. *Pantomime Dames* / Germaine Greer // *The Whole Woman* / Germaine Greer. – New York: Alfred a Knopf Inc, 1999, 80-93 c.
26. Griggers C. *Lesbian Bodies in the Age of (Post)mechanical Reproduction* / Cathy Griggers // *Fear of a queer planet : queer politics and social theory* / Cathy Griggers. – Minneapolis: University of Minnesota Press, 1993. – (Cultural Politics, Volume 6). – C. 178–193.
27. Hale J. *Are Lesbians Women?* / Jacob Hale. // *Hypatia*. – C. 94–121.
28. Irigaray L. *Speculum of the Other Woman* / Luce Irigaray. – Ithaca, New York: Cornell University Press, 1985. – 365 c.
29. Irigaray L. *Ce Sexe qui n'en est pas un*. Paris: Editions de Minuit, 1977
30. Jeffreys S. *Anticlimax: A Feminist Perspective on the Sexual Revolution* / Sheila Jeffreys. – New York: New York University Press, 1990. – 360 c. – (1 edition).
31. Jeffreys S. *Unpacking queer politics: a lesbian feminist perspective* / Sheila Jeffreys. – Cambridge: Polity Press, 2003. – 204 c.
32. Jones J. Talk “Like a Man”: *Feminine Style in the Pursuit of Political Power* : дис. докт. філос. наук / Jones Jennifer Jean – Irvine, 2017. – 163 c.
33. Lacan J. *Seminars. Book XXII* / Jacques Lacan. – Paris: Ornicar?, 1974.

34. Lacan J. *Television: A Challenge to the Psychoanalytic Establishment* / Jacques Lacan. – New York: Norton, 1990. – 134 с.
35. Mandle J. *How Political is the Personal?: Identity Politics, Feminism and Social Change* [Электронный ресурс] / Joan D. Mandle // Women's Studies Online Resources – Режим доступа до ресурсу: https://userpages.umbc.edu/~korenman/wmst/identity_pol.html.
36. McDermott M. *Masculinity, Femininity, and American Political Behavior* / Monika L McDermott. – New York: Oxford University Press, 2016.
37. McWhorter L. *Bodies and Pleasures: Foucault and the Politics of Sexual Normalization* / Ladelle McWhorter. – Indiana: Indiana University Press, 1999. – 257 с.
38. O'Keefe T. *My body is my manifesto! SlutWalk, FEMEN and femmenist protest* / Theresa O'Keefe. // *Feminist Review*. – 2014. – №107. – С. 1–19.
39. O'Keefe T. *My body is my manifesto! SlutWalk, FEMEN and femmenist protest* / Theresa O'Keefe. // *Feminist Review*. – 2014. – №107. – С. 1–19.
40. Pottie L. *Hierarchies of Otherness. The Politics of Lesbian Styles in the 1990s. or, What to Wear?* / Lisa Pottie. // *Canadian Woman Studies*. – 1996. – С. 49–52.
41. Ramazanoglu C. *Up Against Foucault: Explorations of Some Tensions Between Foucault and Feminism*. London: Routledge, 1993. 267 с.
42. Raymond J. *The Transsexual Empire: The Making of the She-Male* / Janice G. Raymond. – New York and London: Teachers College Press, 1994. – 220 с. – (Reissued with a New Introduction on Transgender). – (Athens Series).
43. Riviere J. *Womanliness as Masquerade* / Joan Riviere. // *The International Journal of Psychoanalysis*. – 1929. – №10.
44. Serano J. *Whipping Girl: A Transsexual Woman on Sexism and the Scapegoating of Femininity* / Julia Serano., 2016. – 300 с. – (2nd edition).

45. Snorton C. Trans Necropolitics: A Transnational Reflection on Violence, Death, and the Trans of Color Afterlife [Электронный ресурс] / C. Snorton, J. Haritaworn // Trans Reads. – 2013. – Режим доступа до ресурсу: <https://transreads.org/trans-necropolitics/>.
46. Spiers E. Pop-Feminist Narratives: The Female Subject under Neoliberalism in North America, Britain, and Germany / Emily Spiers. – Oxford: Oxford University Press, 2018. – 288 с.
47. Theophano T. Butch-Femme [Электронный ресурс] / Teresa Theophano // *glbtq Encyclopedia Project*. – 2004. – Режим доступа до ресурсу: http://www.glbtqarchive.com/ssh/butch_femme_ssh_S.pdf.
48. Ukockis G. Lesbians and Bisexual Women: Concerns of Lesbian and Bisexual Women: Butch/Femme Stereotypes / Gail Ukockis. – Oxford: Oxford University Press, 2016. – 136 с. – (Women's Issues for a New Generation: A Social Work Perspective).
49. Walia H. Slutwalk – To March or Not to March [Электронный ресурс] / Harsha Walia // *Racialicious*. – 2011. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.racialicious.com/2011/05/19/slutwalk---to-march-or-not-to-march/>.
50. Walker L. How to Recognize a Lesbian: The Cultural Politics of Looking like What You Are / Liz Walker. // *Journal of Women in Culture and Society*. – 1993. – №18. – С. 866–890.
51. Weeks J. *Invented Moralities: Sexual Values in an Age of Uncertainty* / Jeffrey Weeks. – New Jersey: John Wiley & Sons, 2013. – 224 с.
52. West C. Doing Difference / C. West, S. Fenstermaker. // *Gender and Society*. – С. 8–37.
53. West C. Doing Gender / C. West, D. Zimmerman. // *Gender and Society*. – С. 125–151.

54. Witt C. Anti-Essentialism in Feminist Theory / Charlotte Witt. // *Philosophical Topics*. – 1995. – С. 321–344.
55. Witt C. What is Gender Essentialism? / Charlotte Witt // *Feminist Metaphysics: Explorations in the Ontology of Sex, Gender and the Self* / Charlotte Witt. – New York: Springer Science & Business Media, 2010. – С. 11–27.
56. Wittig M. One Is Not Born a Woman / Monique Wittig // *The Straight Mind and Other Essays* / Monique Wittig. – Boston: Beacon Press, 1992. – С. 9–21.
57. Wittig M. The Straight Mind / Monique Wittig // *Out there: Marginalization and Contemporary Cultures* / Monique Wittig. – Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 1990. – С. 51–57.
58. Wolf N. The Beauty Myth: How Images of Beauty Are Used Against Women / Naomi Wolf., 2002. – 370 с. – (Reprint edition).
59. Wollstonecraft M. A vindication of the rights of woman: with strictures on political and moral subjects / Mary Wollstonecraft. – London: J. Johnson, 1796. – (Third edition).
60. Young I. Throwing like a Girl: A Phenomenology of Feminine Body Comportment Motility and Spatiality / Iris Marion Young. // *Human Studies*. – 1980. – С. 137–156.
61. Zychowicz J. Performing protest: Femen, nation andd the marketing of resistance / Jessica Zychowicz. // *Journal of Ukrainian Politics and Society*. – 2015. – С. 79–104.
62. Інна Шевченко, FEMEN: "Що б ми не робили, це - завжди особистий вибір." [Електронний ресурс] // *Euronews*. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <https://ua.euronews.com/2013/06/19/femen-s-breast-bearing-firebrand-feminism-or-foolish-fad>.

63. Батлер Д. Лакан, Ривьер и стратегии маскарада. / Джудит Батлер // Гендерная теория и искусство: Антология: 1970-2000 / Джудит Батлер. – Москва: «Российская политическая энциклопедия», 2005. – С. 422–442.
64. Брайдотти Р. Сексуальное различие как номадический политический проект / Розы Брайдотти // Гендерная теория и искусство: Антология: 1970-2000 / Розы Брайдотти. – Москва: «Российская политическая энциклопедия», 2005. – С. 495–528.
65. Галберстам Д. Маскулі́нність без чоловіків (передмова до книжки «Жіноча маскулі́нність») / Джудит/Джек Галберстам. // Критика феміністична. – 2019. – №2.
66. Голышко-Вольфсон Д. Искусство протеста: когда люди и медиа выходят на улицу / Дмитрий Голышко-Вольфсон. // Художественный журнал Moscow Art Magazine. – 2011. – №84.
67. Де Бовуар С. Друга статья / Сімона Де Бовуар. – Київ: Основи, 1994. Том 1. – 403 с.
68. Де Бовуар С. Друга статья / Сімона Де Бовуар. – Київ: Основи, 1995. Том 2. – 403 с.
69. Здравомыслова Е. А. 12 лекций по гендерной социологии / Е. А. Здравомыслова, А. Темкина. – Санкт-Петербург: Издательство Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2015. – 768 с.
70. Злобіна Т. Маскарад жіночності як успішна художня стратегія / Тамара Злобіна. // Критика. – 2011. – №1. – С. 159–160.
71. Иригарей Л. Этика полового различия / Люси Иригарей. – Москва: Художественный журнал, 2005. – 184 с. – (Архив XXI века).
72. Иригарэ Л. Как нам создавать свою красоту? / Люси Иригарэ // Гендерная теория и искусство: Антология: 1970-2000 / Люси Иригарэ. – Москва: «Российская политическая энциклопедия», 2005. – С. 417–422.

73. Колос Т. «Женщина в белье не хочет быть убитой»: Поговорили с организатором флешмоба #этонеповодубить [Электронный ресурс] / Тамара Колос // The Village Беларусь. – 2018. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.the-village.me/village/culture/reaction/265591-etonepovod>.
74. Малви Лаура. Визуальное удовольствие и нарративный кинематограф // Антология гендерной теории. Минск: ПроPILEI, 2000. с. 280-297.
75. Маерчик М. С. Радикальні "Фемен" і новий жіночий активізм / Марія Маерчик, Ольга Плахотнік // Критика. - 2010. - Чис. 11-12. - С. 7-9.
76. Таратута Ю. Моё тело — не преступление: Арт-проект Wonderzine в поддержку Юлии Цветковой [Электронный ресурс] / Юлия Таратута // Wonderzine. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.wonderzine.com/wonderzine/beauty/beauty-shoots/247945-my-body-is-not-a-crime>.

Медіаграфія

77. Beauty (Краса) [Электронный ресурс] / Natalie Wynn // ContraPoints – Режим доступа до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=n9mspMJTNEY>.
78. The Aesthetic (Естетика) [Электронный ресурс] / Natalie Wynn // ContraPoints – Режим доступа до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=z1afqR5QkDM&t=506s>.